

Παγκόσμια κατάρρευση
σε 10 χρόνια;

Δημόσιο χρέος:
η τελευταία ευκαιρία

Jacques Attali

Παγκόσμια κατάρρευση
σε 10 χρόνια;

Δημόσιο χρέος:
η τελευταία ευκαιρία

Μετάφραση: Καλλιόπη Ζούρα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΣΕ 10 ΧΡΟΝΙΑ;

Τίτλος πρωτοτύπου: TOUS RUINÉS DANS DIX ANS ?

Συγγραφέας: Jacques Attali

Μετάφραση: Καλλιόπη Ζούρα

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αλέξανδρος Καρατζάς

© Librairie Arthème Fayard, 2010.

© Princeton University Press, 2009, για τους πίνακες 1, 2 και 10.

© 2011, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε. για την ελληνική γλώσσα

«Αυτό το βιβλίο ενισχύθηκε από το πρόγραμμα βοήθειας για εκδότες της Culturesfrance / Υπουργείο εξωτερικών και ευρωπαϊκών υποθέσεων».

“Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de Culturesfrance / ministère français des Affaires étrangères et européennes.”

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2011

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

www.epbooks.gr

ISBN 978-960-484-170-7

Περιεχόμενα

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	11
Πρόλογος	17
Κεφάλαιο 1	
Η γένεση του δημοσίου χρέους	31
Το χρέος πριν από το χρέος	32
Η γένεση του δημοσίου χρέους στην Αγγλία.....	35
Η δημιουργία του δημοσίου ταμείου στην Ιταλία.....	38
Η εμφάνιση των φοροεισπρακτόρων στη Γαλλία	43
Κεφάλαιο 2	
Όταν το δημόσιο χρέος γράφει ιστορία	47
Τα πρώτα κρατικά χρεοστάσια	47
Σε επαναστατικό αναβρασμό... ..	54
Το δημόσιο χρέος στον πυρήνα της γένεσης των Ηνωμένων Πολιτειών.....	62
Επαναστάσεις και δημόσια χρέη.....	65
Δύο στρατηγικές για τη χρηματοδότηση του πολέμου	68
Ο αιώνας των εισοδηματιών.....	70
Το χρέος επιστρέφει με τον Αμερικανικό Εμφύλιο	74
Κεφάλαιο 3	
Ο κυρίαρχος λαός	79
Από τον έναν πόλεμο στον άλλον.....	79
Ο πληθωρισμός ως μέσο εναντίον του χρέος	84
Οι κρίσεις των δημοσίων οικονομικών στις χώρες του Νότου.....	86
Η μόχλευση του δημοσίου χρέους στο Βορρά	90

Κεφάλαιο 4	
Η μεγάλη ανατροπή.....	95
Η μεταφορά της κρίσης από τους τραπεζίτες στα κράτη.....	95
Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τον Ατλαντικό στον Ειρηνικό	99
Η κατάσταση στα μέσα Μαΐου του 2010: Το δημόσιο χρέος αγγίζει καταστροφικά όρια	100
Κεφάλαιο 5	
Τα δώδεκα διδάγματα της ιστορίας του δημοσίου χρέους.....	105
Κεφάλαιο 6	
Το χειρότερο σενάριο.....	125
Πρώτο στάδιο: Η υπερχρέωση του κράτους μεγαλώνει.....	127
Δεύτερο στάδιο: Η κατάρρευση του ευρώ και η παγκόσμια οικονομική ύφεση.....	132
Τρίτο στάδιο: Κατάρρευση του δολαρίου και αναζωπύρωση του πληθωρισμού σε παγκόσμια κλίμακα.....	135
Τέταρτο στάδιο: Οικονομική ύφεση και κατάρρευση της Ασίας.....	137
Κεφάλαιο 7	
Το εύλογο επίπεδο του «καλού» χρέους.....	139
Το είδος του καλού χρέους	141
Το εύλογο επίπεδο του καλού χρέους.....	144
Κεφάλαιο 8	
Η περίπτωση της Γαλλίας	151
Η κατάσταση του δημοσίου χρέους.....	153
Το μελλοντικό χρέος.....	156
Η μελλοντική κρίση φερεγγυότητας	157

Να επιστρέψουμε στις μελλοντικές γενιές αυτά που τους ανήκουν.....	160
Επανακαθορίζοντας το κοινωνικό μας μοντέλο	163
Επιλέγοντας ρυθμούς ομαλής λειτουργίας.....	165
Κεφάλαιο 9	
Η ευρωπαϊκή υποχρέωση.....	173
Δημιουργώντας τα μέσα του ευρωπαϊκού δανεισμού: τα ευρώ-ομόλογα.....	178
Η ενίσχυση του ευρώ μέσω ενός δημοσιονομικού φεντεραλισμού: ένα ευρωπαϊκό δημοσιονομικό ταμείο.....	181
Οι απαραίτητες επενδύσεις στην Ευρώπη.....	183
Κεφάλαιο 10	
Μια παγκόσμια στρατηγική.....	187
Μια παγκόσμια αρχιτεκτονική διαχείρισης των δημοσίων χρεών.....	190
Παγκόσμια βιώσιμη και εύρυθμη αύξηση του παγκόσμιου πλούτου.....	194
Επίλογος	197
Γλωσσάρι	199
Παραρτήματα	201
Βιβλιογραφία	223
Ευχαριστίες	233

Το βιβλίο αυτό αρχίζει και τελειώνει με την Ελλάδα.

Στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια περιγράφεται η ιστορία του δημοσίου χρέους. Τα πρώτα κείμενα που κάνουν λόγο για δημόσια δάνεια εντοπίζονται στην αρχαία Ελλάδα του 5ου αιώνα π.Χ. Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου χρησιμοποιήθηκαν για την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών, όταν οι φόροι και τα λάφυρα δεν επαρκούσαν. Οι πόλεις-κράτη δανείζονταν από τη θρησκευτική εξουσία, η οποία για να ανταποκριθεί στο αίτημά τους αποθησαύριζε τις προσφορές των πιστών. Έτσι, η Σπάρτη, για παράδειγμα, χρησιμοποίησε τις αποταμιεύσεις των ιερών της Ολυμπίας και των Δελφών, ενώ η Αθήνα συνήψε τρία δάνεια με τους ιερείς της Αθηνάς Πολιάδος, της Αθηνάς Νίκης και της Αρτέμιδος. Στη συνέχεια, η διαδικασία αυτή επαναλήφθηκε πολλές φορές και η *ύβρις* του δημοσίου χρέους συνέβαλε στην παρακμή των πόλεων-κρατών της αρχαίας Ελλάδας και στην άνοδο της Ρώμης.

Το βιβλίο τελειώνει στην Ελλάδα τού σήμερα με το ζήτημα της κρίσης χρέους. Πώς δημιουργήθηκε άραγε; Εν έτει 2010, οι Έλληνες πολίτες δικαίως διερωτώνται πώς έφτασε η χώρα τους σε αυτό το σημείο. Τα κράτη, όπως και τα νοικοκυριά, ζουν επί πιστώσει. Σήμερα, όμως, το δημόσιο χρέος έχει ανέλθει σε πρωτοφανή επίπεδα. Η κρίση στην Ελλάδα έφερε απλώς στην επιφάνεια το γεγονός αυτό, καταδεικνύοντας ότι ακόμα και τα πλουσιότερα κράτη ξεπερνούν σήμερα τα όρια των δυνατοτήτων τους. Η εν λόγω κρίση ήταν η συνηθισμένη τριών παραγόντων. Της ανισορροπίας, κατ' αρχάς, των οικονομικών της χώρας (ρε-

κόρ δημοσίων ελλειμμάτων, βάρος του δημοσίου τομέα και της παραοικονομίας), και εν συνεχεία της εισόδου σε οικονομική ύφεση. Η αναθεώρηση, τέλος, των στοιχείων του δημοσιονομικού ελλείμματος (από 3,7% σχεδόν στο 15% του ΑΕΠ το 2009) αποτέλεσε το έναυσμα της κρίσης. Οι συνέπειες είναι γνωστές: απώλεια της εμπιστοσύνης των αγορών, άνοδος των επιτοκίων του ελληνικού χρέους, όλο και πιο απαγορευτικό κόστος δανεισμού.

Πώς θα βγούμε από το αδιέξοδο; Αυτό ακριβώς πραγματεύεται το ανά χείρας βιβλίο.

Το κεφάλαιο 5 καταδεικνύει ότι πρέπει να ξεκινήσουμε με την εξάλειψη του υπάρχοντος χρέους. Υπάρχουν μονάχα οκτώ πιθανές στρατηγικές: περισσότεροι φόροι, λιγότερες δαπάνες, μεγαλύτερη ανάπτυξη, χαμηλότερα επιτόκια, μεγαλύτερος πληθωρισμός (λύση που χρησιμοποιείται σχεδόν συστηματικά), πόλεμος (διαδεδομένη λύση κατά το παρελθόν σε παρόμοιες περιστάσεις), εξωτερική στήριξη ή αθέτηση εκπλήρωσης των υποχρεώσεων. Οκτώ επιλογές αλλά μία μόνο σοβαρή και ταυτόχρονα ευκαία: η ανάπτυξη. Η ανάπτυξη πρέπει να εξαλείψει το «κακό χρέος», ούτως ώστε, μόλις αποκατασταθεί η βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών, ο δανεισμός να μπορέσει να χρησιμοποιηθεί ορθολογιστικά, για την ανάληψη ενός χρέους που θα είναι χρήσιμο για την ανάπτυξη. Ο κανόνας συμπεριφοράς τον οποίο πρέπει να ακολουθεί κάθε υπεύθυνο κράτος είναι απλός: δεν πρέπει να χρηματοδοτεί τη λειτουργία του μέσω δανείων και πρέπει να περιορίζει τις επενδύσεις του με βάση την ικανότητά του να εξοφλεί τα χρέη του.

Ωστόσο, η κρίση στην Ελλάδα υπήρξε πολύ έντονη καθώς είναι και διαρθρωτική κρίση, που αποκαλύπτει την πελατειακή φύση της πολιτικής στην Ελλάδα, η οποία δημιούργησε έναν τεράστιο δημόσιο τομέα, σπάταλο, αναποτελεσματικό και, ορισμένες φορές, διεφθαρμένο.

Ευτυχώς, η Ελλάδα δεν έχει να αντιμετωπίσει μόνη της αυτές τις προ-

κλήσεις. Η αρωγή των Ευρωπαίων εταίρων ήταν σημαντική. Τα μέτρα που έλαβε η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν απαραίτητα, ταυτόχρονα όμως ανεπαρκή. Αποτέλεσαν μια αναγκαία άμεση αντίδραση και μια αδιαμφισβήτητη πρόοδο. Ο μηχανισμός στήριξης της Ελλάδας, ο οποίος επεκτείνεται με τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Ταμείου Σταθερότητας, καθούσασε, προσωρινά, τις χρηματοπιστωτικές αγορές σχετικά με την ικανότητα των ευρωπαϊκών κρατών να αντιμετωπίζουν τις κρίσεις χρέους. Οδήγησε το ευρωπαϊκό οικοδόμημα σε μια νέα φάση και αυτό συνέβη χωρίς την τροποποίηση των Συνθηκών. Ωστόσο, αυτά τα μέτρα δεν θα επαρκέσουν μακροπρόθεσμα, αν μη τι άλλο επειδή το Ευρωπαϊκό Ταμείο Σταθερότητας δεν διαθέτει τα ποσά που είναι απαραίτητα στα πλέον εκτεθειμένα κράτη. Πράγματι, τα μέτρα που έλαβε η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θίγουν τον πυρήνα του προβλήματος: η Ευρώπη παραμένει σήμερα ο μόνος οικονομικός χώρος που δεν διαθέτει δανειοληπτική ικανότητα. Συνεπώς, θα πρέπει να προχωρήσουμε ένα βήμα πιο πέρα και να δημιουργήσουμε πραγματικά ευρωπαϊκά ομόλογα, όπως και έναν πραγματικό ευρωπαϊκό προϋπολογισμό με σημαντικές εξουσίες. Το εγχείρημα αυτό περιγράφεται στο κεφάλαιο 9 και η υλοποίησή του είναι επιτακτική.

Η Ελλάδα φαίνεται να βρίσκεται στον σωστό δρόμο. Η χώρα κατέβαλε τεράστια προσπάθεια για να μειώσει όσο το δυνατόν ταχύτερα το δημόσιο έλλειμμά της, μέσω της μείωσης των κρατικών δαπανών και της αύξησης της φορολογίας. Ήδη, το δημοσιονομικό έλλειμμα μειώθηκε κατά το ήμισυ και το 2010 ανέρχεται στο 8% του ΑΕΠ. Όσο η Ελλάδα δείχνει τη βούληση να αποκαταστήσει τις δημοσιονομικές ισορροπίες, είναι μάλλον απίθανο να αθετήσει τις υποχρεώσεις της.

Παρ' όλα αυτά, σε περίπτωση έντονης επιδείνωσης της διεθνούς συγκυρίας, η Ελλάδα θα μπορούσε να οδηγηθεί σε αναδιάρθρωση των χρεών της (επιμήκυνση της διάρκειας των δανείων), κάτι που υποχρεώθηκε να κάνει και στο παρελθόν.

Τα όσα έχουν επιτευχθεί σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα εμπνέουν το σεβασμό. Ελάχιστα κράτη στην Ιστορία μπόρεσαν να προβούν σε τόσο βαθιές και ταχείες μεταρρυθμίσεις. Αυξάνοντας τη βιωσιμότητα των δημοσίων δαπανών, βελτιώνοντας τα φορολογικά έσοδα και διατηρώντας τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η ελληνική κυβέρνηση αποκαθιστά σταδιακά τη διεθνή της αξιοπιστία και την εμπιστοσύνη στην οικονομία της.

Το χειρότερο σενάριο, για το οποίο γίνεται λόγος στο κεφάλαιο 6, παραμένει πιθανό και δεν είναι δύσκολο να γίνει πραγματικότητα: Η κυβέρνηση αποφασίζει να μη συνεχίσει τις προσπάθειες που έχουν αναληφθεί ή υποκύπτει σε κλαδικές διεκδικήσεις. Τότε οι αγορές, γνωρίζοντας ότι επίκειται στάση πληρωμών, σταματούν να δανείζουν την Ελλάδα. Το λεγόμενο *rollover* του χρέους (χρησιμοποίηση νέων δανείων για την αποπληρωμή των παλιών) δεν λειτουργεί πλέον, ενώ ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη αρνούνται να παράσχουν την ευρωπαϊκή εγγύηση στην Ελλάδα, η οποία χρεοκοπεί, συμπαράσύροντας ένα μέρος της Ευρώπης. Το κόστος της αποδιοργάνωσης που θα ακολουθούσε θα ήταν πολύ υψηλό, οδηγώντας σε εντονότατη οικονομική ύφεση.

Μακροπρόθεσμα, η λύση που θα δοθεί δεν μπορεί να αφορά μόνο την Ελλάδα, ούτε καν μόνο την Ευρώπη. Θα πρέπει να είναι παγκόσμια, όπως δείχνουν και τα κεφάλαια 9 και 10.

Η Ελλάδα, που διαθέτει υπερδισχιλιετή εμπειρία στο δημόσιο χρέος, οφείλει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο εγχείρημα αυτό.

Παγκόσμια κατάρρευση
σε 10 χρόνια;

Δημόσιο χρέος;
η τελευταία ευκαιρία

Μήπως πλησιάζει η καταστροφή μας; Μήπως καταστρέφουμε τα παιδιά μας; Στις μέρες μας, τα ερωτήματα αυτά δεν θα μπορούσαν να τεθούν πιο επιτακτικά. Ποτέ άλλοτε, εκτός από την περίοδο ενός ολοκληρωτικού πολέμου, το δημόσιο χρέος των ισχυρότερων κρατών του κόσμου δεν υπήρξε τόσο υψηλό. Ποτέ άλλοτε οι κίνδυνοι που εγκυμονεί το χρέος αυτό για το επίπεδο ζωής και το πολιτικό σύστημα των κρατών αυτών δεν ήταν τόσο απειλητικοί. Ίσως το θέμα αυτό να φαίνεται άχαρο –να μοιάζει να αφορά μόνο «τεχνοκράτες»–, στην πραγματικότητα, όμως, δεν είναι. Πρόκειται για το μέλλον μας.

Στη Γαλλία, συγκεκριμένα, εάν η αύξηση του δημοσίου χρέους δεν ανακοπεί το συντομότερο δυνατό, το μόνο που θα μπορέσει να κάνει ο επόμενος Πρόεδρος της Δημοκρατίας καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του θα είναι να εφαρμόσει μια πολιτική λιτότητας. Για την επόμενη δεκαετία, ολόκληρη η χώρα και οι Γάλλοι πολίτες θα υφίστανται τις συνέπειες της απερισκεψίας της δεκαετίας που αφήνουμε πίσω μας.

Ανέκαθεν, τα όνειρα, η ανάγκη, η ανυπομονησία, η φιλοδοξία οδηγούσαν ορισμένους ανθρώπους να πάρουν από άλλους τους αναγκαίους πόρους προκειμένου να διεκπεραιώσουν τις υποθέσεις τους, να ανέλ-

θουν στην εξουσία, να αυξήσουν την περιουσία τους. Οι ιερείς, έπειτα οι στρατηγοί, στη συνέχεια οι ηγεμόνες και, τέλος, οι επιχειρηματίες συγκεντρώνουν, μέσω της πίστης, της δύναμης, του κοινωνικού ελέγχου ή της αγοράς όλο και μεγαλύτερα κεφάλαια, χρησιμοποιώντας όλο και πιο εξελιγμένα μέσα.

Για πολύ καιρό, ο κατέχων την εξουσία, είτε αυτή είναι θρησκευτική είτε στρατιωτική ή πολιτική, δανείζεται επί προσωπικής βάσεως, εφόσον δεν έχει λάφυρα να προσμένει και δεν μπορεί, ή δεν θέλει, να αυξήσει τους φόρους των υπηκόων του. Δεν αποπληρώνει αυτά τα δάνεια, με λάφυρα ή φόρους, παρά μόνο εάν πρέπει να διατηρήσει καλές σχέσεις με τους πιστωτές του προκειμένου να δανείζεται εκ νέου ενόσω ζει.

Έπειτα, ο κατέχων την εξουσία παίρνει τη μορφή μιας αφηρημένης οντότητας, που θεωρείται αθάνατη, και αρχίζει να υπηρετεί τους υπηκόους του και όχι μόνο να τους χρησιμοποιεί: πρόκειται πλέον για μια συλλογικότητα, μια δυναστεία, ένα κράτος, ένα έθνος, ο προσωρινός υπεύθυνος των οποίων μεταβιβάζει τις απαιτήσεις στον διάδοχό του. Το γεγονός αυτό επιτρέπει στους διαδοχικούς κατόχους της κυρίαρχης εξουσίας να προσελκύουν δανειστές στους οποίους μπορούν να εγγυηθούν την αποπληρωμή ενός δανείου εντός της προθεσμίας του ή ακόμα και την επ' άπειρον εξόφληση ενός δανείου αόριστης διάρκειας. Κατά αυτό τον τρόπο δημιουργούνται οι χρηματοπιστωτικές αγορές, όπου οι δανειστές έχουν τη δυνατότητα να εκχωρούν τις απαιτήσεις τους. Οι αγορές αυτές χρηματοδοτούν τη βιομηχανία προτού γίνουν οι κυρίαρχοί της – και, ορισμένες φορές μάλιστα, προτού πάρουν τον έλεγχο από τον ασκούντα την εξουσία, εάν αυτός είναι υπερχρεωμένος. Έτσι, το κράτος δημιουργεί αγορές οι οποίες, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, το υπονομεύουν.

Αυτή είναι η ιστορία του δημοσίου χρέους, αλλά και η ιστορία της συγκρότησης της κυρίαρχης εξουσίας και του επαπειλούμενου γι' αυτήν

κινδύνου. Αυτό είναι σήμερα και το διακύβευμα του δημοσίου χρέους, το οποίο αποδείχθηκε ότι ασκεί καταλυτικό ρόλο στην προσωρινή αντιμετώπιση της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, την ίδια στιγμή που ο καθένας μας αντιλαμβάνεται ότι εάν συνεχίσει να αυξάνεται θα οδηγήσει στις μεγαλύτερες καταστροφές.

Μπορούμε ακόμα να αποφύγουμε την καταστροφή των αποταμιευτών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων, όπως και των μελλοντικών γενεών. Για να γίνει αυτό, θα πρέπει να έχουμε το θάρρος να επανεξετάσουμε το ρόλο του κράτους, ιδιαιτέρως το ρόλο του ως ασφαλιστή, να επανακαθορίσουμε το μερίδιο των δημοσίων δαπανών στον εθνικό πλούτο, να αποκαταστήσουμε την ισορροπία από τη μια γενιά στην άλλη, να εφαρμόσουμε νέους λογιστικούς κανόνες και να εμπνευστούμε μια ολοκαίνουργια τραπεζική, χρηματοπιστωτική και πολιτική αρχιτεκτονική στη Γαλλία, την Ευρώπη και σε παγκόσμια κλίμακα.

Για να κατανοήσουμε το ζήτημα καλύτερα, θα πρέπει να αποσαφηνίσουμε την έννοια του *χρέους*, να περιγράψουμε την προέλευσή της και τη σχέση της με την έννοια του ασκούντος την εξουσία.

Το πρώτο χρέος του ανθρώπου είναι το χρέος της ζωής. Ο Θεός ή μια άλλη δύναμη μας «δανείζει» τη ζωή. Λατρεύουμε και ταυτόχρονα απεχθανόμαστε το δημιουργό μας, είτε πρόκειται για Θεό, άνθρωπο ή κάτι άλλο, συμπεριλαμβανομένης και της τύχης, γιατί Αυτός (ή Αυτή) μας υπενθυμίζει με την ίδια την ύπαρξή του τα όριά μας, τα λάθη μας και τα καθήκοντά μας απέναντί του.

Για ορισμένους, ο θάνατος μοιάζει να είναι η μόνη δυνατή λύτρωση, καθώς διακυβεύεται η ίδια η ζωή και το νόημά της. Για άλλους, αντιθέτως, η λύση είναι να απαλλαγούν από το δανειστή (ή δημιουργό). Έτσι

λοιπόν, ο άνθρωπος, τουλάχιστον από τον Οιδίποδα και μετά, προκειμένου να μην οφείλει τίποτα και σε κανέναν, προσπαθεί να σκοτώσει το Θεό ή τον πατέρα του και να αναγορευθεί σε δημιουργός, επινοώντας τη μορφή του υπερανθρώπου, που είναι εγγυητής του εαυτού του, δημιουργός των δικών του αξιών, απαλλαγμένος από κάθε χρέος.

Δανείζω, λοιπόν, σημαίνει διατρέχω τον κίνδυνο να δεχτώ την αγνωμοσύνη των οφειλετών μου. Ο Θεός κινδυνεύει να τον αποκηρύξει ο άνθρωπος. Ομοίως, εκείνος που δανείζει το όνομά του, την εργασία του, την αγάπη του ή τα χρήματά του διατρέχει επίσης τον κίνδυνο να καταστραφεί από αυτούς που δεν θέλουν διόλου να χρωστούν σε κανέναν, πόσω μάλλον να εξοφλήσουν.

Αντιστρόφως, ο δανεισμός οδηγεί τον οφειλέτη στην αποδοχή μιας συγκεκριμένης εξάρτησης, στην απώλεια της αυτονομίας του απέναντι στο δανειστή, στη μείωση του πεδίου των δυνατοτήτων του, σ' ένα πλήγμα στο ναρκισσισμό του, το οποίο του υπενθυμίζει τα όριά του. Δανείζομαι σημαίνει έρχομαι αντιμέτωπος με την πραγματικότητα.

Ωστόσο, χρεώνομαι σημαίνει επίσης ότι έχω το κουράγιο να αγκαλιάσω το μέλλον. Μαρτυρά την επιθυμία για μια έντονη και ριψοκίνδυνη ζωή, αφήνοντας το αρχικό και νοσηρό χρέος για άλλα, που είναι φορείς περιπετειών, ικανοποιήσεων, σχεδίων και ελπίδων.

Δανειστές και δανειζόμενοι φοβούνται, εν γένει, τη μεταξύ τους εξάρτηση. Και οι μεν προσπαθούν να απαλλαγούν πρώτοι από τους δε. Για το λόγο αυτό, η βία που μπορεί να προκαλέσει η συσσώρευση απαιτήσεων και χρεών πολύ συχνά αποφεύγεται με την κατάργησή τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα, είτε με τη θεία συγχώρεση είτε με έναν Κατακλυσμό ή ένα χρεοστάσιο. Κάθε τεσσαράκοντα εννέα έτη, αναφέρει η Βίβλος.

Δανείζομαι σημαίνει, λοιπόν, έχω μια υποχρέωση απέναντι στον πιστωτή μου: *η υποχρέωση είναι όπως αναφέρει η ίδια η λέξη ένα χρέος.*

Αυτός που δέχεται λιγότερο να είναι υπόχρεος είναι ο πρίγκιπας,* δι-ότι εξ ορισμού δεν χρωστάει τίποτα σε κανέναν. Αντίθετα με τον ιδιώτη οφειλέτη, ο κατέχων την εξουσία δεν διακινδυνεύει σχεδόν τίποτα εάν δεν τηρήσει τις δεσμεύσεις του. Ενώ ο ιδιώτης οφειλέτης εάν αθετήσει την υποχρέωσή του μπορεί να χάσει όλα του τα υπάρχοντα, ο δημόσιος οφειλέτης που αθετεί τις υποχρεώσεις του δεν μπορεί να στερηθεί, γενικά, κανένα από τα θεμελιώδη αγαθά του: ούτε τη γη του, ούτε τα υλικά περιουσιακά του στοιχεία, ούτε την ελευθερία του. Είναι ο κυρίαρχος.

Η κυριαρχία του μεγαλώνει ακόμα περισσότερο όταν ξεφεύγει από το πρόσωπο του μονάρχη και μετατρέπεται σε ένα κράτος ή ένα λαό. Μόνο ο φόβος των αντιποίνων μπορεί να τον αναγκάσει να τηρήσει το λόγο του. Επιπλέον, αντίθετα από τον ιδιώτη οφειλέτη, είτε πρόκειται για οικογένεια είτε για επιχείρηση, ο κατέχων την εξουσία, από τη στιγμή που μετατρέπεται σε κράτος, είναι ουσιαστικά αθάνατος και μπορεί κάλλιστα να αυξήσει ελεύθερα τα εισοδήματά του, χωρίς αυτή η αύξηση να αντιστοιχεί σχεδόν καθόλου στη δουλειά του. Μπορεί ακόμα και να αρκεστεί στην καταβολή των τόκων χωρίς ποτέ να εξοφλεί την κύρια οφειλή.

Για το λόγο αυτό, η ιστορία του δημοσίου χρέους συνδέεται στενά με την ιστορία του κράτους. Για πολύ καιρό, είναι απλώς η προσωπική ιστορία ενός μονάρχη και έχει να κάνει με τον ίδιο ή τα καμώματά του. Γίνεται πραγματικά «δημόσια» πολύ αργότερα, όταν ο ασκών την εξουσία αποδεχτεί τελικά ότι το κράτος δεν του ανήκει, ότι μετά από αυτόν δεν θα έρθει ο Κατακλυσμός και ότι κάθε σύμβαση που υπογράφει δεσμεύει και τους διαδόχους του.

Το δημόσιο χρέος παρουσιάζεται, αρχικά, ως ένα προσωπικό χρέος των αρχόντων. Υπάρχει σίγουρα σε ορισμένες αυτοκρατορίες, από τη Βαβυλώνα μέχρι την Αίγυπτο και την Κίνα, ακόμα και αν δεν έχουμε

* Κατά το λατινικό *princeps* που σημαίνει ο πρώτος στο αξίωμα, ο αυτοκράτορας. (Σ.Τ.Μ.)

αποδείξεις. Περιγράφεται στα κείμενα των πόλεων-κρατών της Αρχαίας Ελλάδας, κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., όπου χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση πολέμων όταν ο άρχων δεν έχει το χρόνο ή τα μέσα να εισπράξει τη φορολογία. Δανειζόμαστε, λοιπόν, από αυτόν απ' τον οποίο δεν τολμάμε να πάρουμε. Η πρώτη που δανείζεται είναι η λαϊκή εξουσία από τη θρησκευτική, που αποταμιεύει τις εισφορές των πιστών.

Τον 12ο αιώνα, στα αγγλικά μοναστήρια, το δημόσιο χρέος αρχίζει για πρώτη φορά να διαχωρίζεται από τους επικεφαλής που το συνάπτουν. Στη συνέχεια εκδηλώνεται στις ιταλικές πόλεις τον 13ο αιώνα, στις πόλεις της Φλάνδρας τον 14ο αιώνα, στην ισπανική αυτοκρατορία τον 15ο, στο βασίλειο της Γαλλίας τον 16ο αιώνα, στην Ολλανδία τον 17ο αιώνα, στην Αγγλία τον 18ο αιώνα και στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 19ο αιώνα.

Καθένα από αυτά τα έθνη υπερισχύει των αντιπάλων του εάν κατορθώσει, συμπληρωματικά με την επιβολή όλο και πιο επαχθών φόρων, να δανειστεί επαρκώς από τους πολίτες του ή από το εξωτερικό, για τη χρηματοδότηση πολέμων που θα του εξασφαλίσουν εξωτερικές αγορές και κάποιες δημόσιες υποδομές, κυρίως λιμάνια, δρόμους και ταχυδρομεία. Αυτός που ήταν κάποτε δανειστής γίνεται ο αυριανός οφειλέτης. Αρχίζει, συνήθως, να δανείζει τους πιο ισχυρούς ασκούντες την εξουσία και στη συνέχεια τους αντικαθιστά προτού πέσει και ο ίδιος θύμα αυτής της τακτικής.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα, στην Ευρώπη, κυρίαρχος γίνεται ο λαός. Συνεπώς, κάθε πολίτης είναι υπεύθυνος για το δημόσιο χρέος. Το κράτος δεν δανείζεται πλέον μόνο για να διεξαγάγει πόλεμο, αλλά και για να επιτελέσει διαφορετικά τον θεμελιώδη ρόλο του: να διασφαλίσει την προστασία των υπηκόων του απέναντι στη βία. Αυτό πραγματοποιείται ουσιαστικά μέσω της παροχής υπηρεσιών μεταφοράς, επικοινωνιών, δημόσιας τάξης, υγείας, παιδείας και κοινωνικής ασφάλισης. Κατά αυτό

τον τρόπο, οι δαπάνες της δημόσιας εξουσίας αυξάνονται πολύ πιο γρήγορα από ό,τι τα έσοδά της. Για να τις χρηματοδοτήσει, πρέπει να αυξήσει τη φορολογία. Σε διαφορετική περίπτωση, το κράτος πρέπει να δανειστεί και άλλο, ευελπιστώντας ότι η ανάπτυξη της οικονομίας, και ως εκ τούτου η αύξηση των φορολογικών εσόδων, θα συμβάλει στην αποπληρωμή του χρέους του.

Σε κάθε περίοδο, δημιουργείται ο ίδιος φαύλος κύκλος: οι δημόσιες ανάγκες ωθούν το κράτος να δημιουργήσει χρηματοπιστωτικά μέσα τα οποία εν συνεχεία θα επιτρέψουν στον ιδιωτικό τομέα να χρεωθεί περαιτέρω για δικό του λογαριασμό. Δημιουργείται έτσι μια φούσκα (με την αύξηση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων – ακινήτων, χρηματοπιστωτικών ή άλλων) το σκάσιμο της οποίας υποχρεώνει τον ασκούντα την εξουσία να επιβαρυνθεί περαιτέρω με χρέη και, εν συνεχεία, να απαλλαγεί από τους πιστωτές του, είτε μέσω νέων φόρων είτε καθυστερώντας την αποπληρωμή των χρεών του ή ακόμα και αθετώντας την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του. Αρκεί οι πιστωτές του να μην επιδιώξουν την εξόντωσή του.

Από τη δεκαετία του 1980, οι μισθοί μένουν στάσιμοι, οι δημόσιες ανάγκες αυξάνονται, γεγονός που ωθεί όλα τα κράτη να αυξήσουν ραγδαία την αναλογία των δημοσίων εσόδων και δαπανών ως προς το εθνικό εισόδημα και να δανειστούν από τους αποταμιευτές ολόκληρου του κόσμου. Από τα χρεοστάσια στον πληθωρισμό, από τα προγράμματα λιτότητας στην επανάσταση, τα φτωχότερα κράτη στενάζουν κάτω από την πίεση των πιστωτών. Από την άλλη πλευρά, τα πλουσιότερα δημιουργούν νέα χρηματοδοτικά μέσα, απορρυθμίζουν τις αγορές και προσελκύουν όλους τους δανειστές.

Και έπειτα, έρχονται τα πάνω κάτω: το 2007, ανακαλύπτουμε ότι το μέρος του κόσμου που εθεωρείτο πλούσιο είναι χρεωμένο προς το μέρος εκείνο που εθεωρείτο φτωχό. Όπως συνέβαινε συχνά στο παρελθόν, το

σκάσιμο μιας νέας φούσκας περιουσιακών στοιχείων πυροδοτεί μια νέα τραπεζική κρίση και ύφεση, που γρήγορα μεταφέρονται στους φορολογούμενους. Σε όλες τις δυτικές χώρες, το δημόσιο χρέος λαμβάνει άγνωστες μέχρι πρότινος διαστάσεις, εξαιρουμένων των περιόδων πολέμου. Το 2010, εάν εξαιρέσουμε τη Ζιμπάμπουε, η χώρα με το μεγαλύτερο καθαρό δημόσιο χρέος είναι η Ιαπωνία, το χρέος της οποίας ανέρχεται στο 204% του ΑΕΠ. Το δημόσιο χρέος των Ηνωμένων Πολιτειών ανέρχεται σε 11 τρισεκατομμύρια δολάρια, ήτοι στο 54% του ΑΕΠ και στο 674% των φορολογικών εσόδων της χώρας, ενώ τα ετήσια δάνειά τους αντιπροσωπεύουν το 248% των φορολογικών εσόδων. Το 2010, το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ πρέπει να αναχρηματοδοτήσει περισσότερο από το ήμισυ του χρέους του. Αυτό πραγματοποιείται κατά το ήμισυ μέσω κεφαλαίων από το εξωτερικό, το 50% των οποίων προέρχεται από την Ιαπωνία και την Κίνα. Όσον αφορά το ευρωπαϊκό δημόσιο χρέος, αυτό αντιστοιχεί στο 80% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το δημόσιο χρέος της Μεγάλης Βρετανίας προσεγγίζει το 100% του ΑΕΠ, ενώ της Ελλάδας το 135% του ΑΕΠ, τα δύο τρίτα του οποίου οφείλονται στην αλλοδαπή. Στη Γαλλία, το δημόσιο χρέος αντιστοιχεί στο 77% του ΑΕΠ και στο 535% των φορολογικών εσόδων. Τα δημόσια ετήσια δάνεια της χώρας αντιπροσωπεύουν το 137% των φορολογικών εσόδων. Πολλές χώρες της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου, που επλήγησαν από τις αγορές, ετοιμάζονται σιωπηρά να κηρύξουν πτώχευση.

Τελικά, οι τράπεζες της Δύσης δεν μπορούν πλέον να δανείσουν, εφόσον προσπαθούν πάση θυσία να μειώσουν το χρέος τους, ενώ τα κράτη δεν μπορούν να δράσουν, λόγω του ότι αδυνατούν να αυξήσουν το δικό τους. Η Δύση έγινε φάντασμα του εαυτού της.

Πρόκειται για μια παράξενη κατάσταση, όπου οι πλούσιοι ζουν σε βάρος των φτωχών, όπου Κινέζοι οι οποίοι κερδίζουν λιγότερο από 1.000 ευρώ μηνιαίως διαθέτουν το ήμισυ του εισοδήματός τους για τη

χρηματοδότηση των μισθών των Αμερικανών δημοσίων υπαλλήλων, στρατιωτικών ή ερευνητών που κερδίζουν πάνω από το δεκαπλάσιο του εισοδήματος των πρώτων, όπου το παγκόσμιο τραπεζικό σύστημα χρηματοδοτεί την κατανάλωση των χωρών του Βορρά με τις αποταμιεύσεις των χωρών του Νότου εισπράττοντας εν τω μεταξύ μεγάλες προμήθειες, όπου οι γηραιότεροι ζουν από τη δουλειά των νέων, όπου οι αρχηγοί των φτωχών κρατών δεν επιθυμούν να δουν τους πολίτες τους να πλουτίζουν γρήγορα, όπου κανείς δεν θέλει να μάθει ποια είναι πραγματικά τα χρέη των κρατών, όπου η θεωρία καταρρίπτεται εντελώς και αδυνατεί ακόμα και να προσδιορίσει τις σχετικές έννοιες, πολλώ δε μάλλον να προβεί σε μια πρακτική εφαρμογή των εννοιών αυτών, όπου όλοι μεταφέρουν το «λογαριασμό» σε αναρίθμητους αποδιοπομπαίους τράγους.

Σήμερα, πολλοί από τους ιθύνοντες σκέφτονται να γλιτώσουν και πάλι με χίλια δυο τεχνάσματα. Πιστεύουν ότι τα βουνά των απαιτήσεων θα εξαφανιστούν ξαφνικά. Αρνούνται για μία ακόμη φορά να λάβουν υπόψη τους όσους προειδοποιούν για την άσχημη κατάληξη της όλης ιστορίας. Ξεχνούν ότι η κακή διαχείριση του χρέους καταστρέφει πάντα και τους δανειστές και τους οφειλέτες. Δεν θυμούνται ότι, πολύ συχνά, για τον οφειλέτη που αθετεί την εκπλήρωση της υποχρέωσής του ελλοχεύει κίνδυνος πολέμου. Αγνοούν το γεγονός ότι η αγορά, που κολακεύει το κράτος όταν όλα βαίνουν καλώς, δεν διστάζει να του επιτεθεί όταν η κατάσταση δυσκολεύει.

Και η κατάσταση είναι όντως δύσκολη: με τους σημερινούς ρυθμούς, το δημόσιο χρέος των κυριότερων χωρών της Δύσης θα ξεπεράσει σύντομα τον πλούτο που παράγουν οι χώρες αυτές ετησίως, χωρίς να βρίσκονται σε έντονη ανάπτυξη ή χωρίς να υπάρχει πληθωρισμός, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε σε κάθε έκρηξη του χρέους. Ακόμα και χωρίς άνοδο των επιτοκίων, οι τόκοι του δημοσίου χρέους που θα κληθούν να

καταβάλουν τα πλούσια κράτη θα υπερδιπλασιαστούν μεταξύ 2007 και 2014. Ο κάθε πολίτης αυτών των κρατών θα πρέπει να χρηματοδοτήσει, πέραν των προσωπικών του δανείων, ένα μέρος του δημοσίου χρέους που ισούται με το ετήσιο προσωπικό του εισόδημα. Με άλλα λόγια κάθε απασχολούμενος θα πρέπει να διαθέσει εισοδήματα τριών ετών για τη χρηματοδότηση του χρέους.

Το πρόβλημα δεν αφορά μόνο την Ελλάδα ή την Ιαπωνία. Πώς θα αντιδρούσε, παραδείγματος χάρη, ένας ιδιώτης επενδυτής εάν έπρεπε να επενδύσει σε μια επιχείρηση της οποίας το χρέος θα αντιστοιχούσε στον κύκλο εργασιών πέντε ετών, οι ετήσιες ζημιές θα αντιπροσώπευαν το ένα πέμπτο του κύκλου εργασιών και οι ετήσιες ανάγκες δανεισμού θα υπερέβαιναν τον τζίρο της; Αυτή είναι η πραγματικότητα στη Γαλλία σήμερα. Εάν η σημερινή τάση δεν αντιστραφεί άμεσα, το γαλλικό κράτος, όπως και πολλά άλλα, θα αδυνατεί κάποια μέρα (πιο σύντομα από όσο νομίζουμε) να διατηρήσει την ομαλή λειτουργία των βασικότερων δημοσίων υπηρεσιών, δηλαδή σχολείων, νοσοκομείων, ενόπλων δυνάμεων και σωμάτων ασφαλείας, ή να καταβάλει συντάξεις. Το ίδιο θα συμβεί και με πολλούς κοινωνικούς φορείς και φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ωστόσο, η χειρότερη έκβαση δεν είναι κάτι το πρωτοφανές: η αθέτηση εκπλήρωσης των υποχρεώσεων είναι εδώ και καιρό η συνηθέστερη λύση σε περίπτωση υπερχρέωσης. Μεταξύ 1800 και 2009, σημειώθηκαν 250 περιπτώσεις αθέτησης υποχρέωσης στον τομέα του εξωτερικού χρέους και 68 περιπτώσεις στον τομέα του δημοσίου χρέους. Μόνον ο Καναδάς, η Δανία, η Φινλανδία, η Νορβηγία, η Νότια Κορέα, το Χονγκ Κονγκ, η Σιγκαπούρη, η Ταϊβάν, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία έχουν κατορθώσει μέχρι στιγμής να αποφύγουν την αθέτηση των υποχρεώσεών τους, αλλά, και πάλι, ορισμένες από αυτές τις χώρες δεν απείχαν και πολύ από το σημείο αυτό.

Συνεπώς, η κατάρρευση ολόκληρης της Δύσης είναι ένα βάσιμο σεναρίο, το οποίο δεν αναμένουν οι σύγχρονοι μας, ακριβώς όπως δεν ανέμεναν και την κατάρρευση της Βενετίας, της Γένοβας ή της Μαδρίτης οι άνθρωποι της εποχής εκείνης. Όπως και στο παρελθόν, το υπερβολικό δημόσιο χρέος μπορεί να προκαλέσει αυτή την κατάρρευση, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει το μέσο για να αντιληφθούμε τον επικείμενο χαρακτήρα της: με τους περιορισμούς που επιβάλλει, αποτελεί ένα εργαλείο για να αντιμετωπίσουμε την πραγματικότητα.

Κανένας δεν γνωρίζει πότε οι αγορές θα σημάνουν το τέλος της ανεμελιάς ανεβάζοντας παντού τα επιτόκια. Ούτε εάν η κοινή γνώμη απαιτήσει από τους κυβερνώντες να αναστείλουν την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους προκειμένου να συνεχίσουν τη χρηματοδότηση των δημοσίων υπηρεσιών. Κανένας δείκτης δεν επιτρέπει τη διάκριση ενός καλού από ένα κακό χρέος, ούτε τον καθορισμό του εύλογου επιπέδου του καλού χρέους, ούτε μπορεί να παίξει ρόλο ρυθμιστή στη θανάσιμη μονομαχία μεταξύ κράτους και αγορών. Κανένας δεν μπορεί να υποστηρίξει ότι υπάρχει ένα ιδεατό επίπεδο ελλειμμάτων και χρεών. Η Ιστορία δείχνει μόνο ότι οι αγορές χρηματοδοτούν ανέτως επίπεδα χρεών που είναι πολύ πιο υψηλά από ό,τι προβλέπουν όλες οι θεωρίες, καθώς και ότι υπάρχουν κράτη που αντεπεξέρχονται σε ένα χρέος ίσο με το 250% του ΑΕΠ τους, ενώ, αντίθετα, άλλα αθετούν την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους με ένα δημόσιο χρέος στο 20% του ΑΕΠ τους. Κανένας δείκτης δεν είναι κατάλληλος για να προβλέψουμε το ξέσπασμα μιας κρίσης, εκτός, ίσως, από το μερίδιο που καταλαμβάνει η εξυπηρέτηση του χρέους στον προϋπολογισμό: όταν ανέλθει στο 50% των φορολογικών εσόδων, η καταστροφή είναι αναπόφευκτη. Γενικά, σε αυτό το επίπεδο δημοσίου χρέους, η κυβέρνηση αναγκάζεται να παρέμβει μειώνοντας δραστικά τις δαπάνες, αλλιώς η αγορά θα απαιτήσει τις οφειλές της.

Στην πραγματικότητα, η εκδήλωση μιας κρίσης δημοσίου χρέους

εξαρτάται από πλήθος παραμέτρων: την εμπιστοσύνη των δανειστών, το συντονισμό των προσδοκιών τους, την πολιτική ικανότητα του κράτους να τηρεί τις δεσμεύσεις του, τη μεταβολή του ρυθμού ανάπτυξης, την εξέλιξη των επιτοκίων, των δημογραφικών δεδομένων, του ποσοστού αποταμίευσης, την ικανότητα των φορολογικών εσόδων του εν λόγω κράτους να εξυπηρετούν το χρέος, το πρωτογενές πλεόνασμα (δηλαδή το δημοσιονομικό αποτέλεσμα πριν από την εξυπηρέτηση του χρέους), την κατάσταση των περιουσιακών του στοιχείων, την ικανότητά του να δανείζεται στο δικό του νόμισμα, την ικανότητα της κυβέρνησής του να επιβάλλει περαιτέρω φορολογία και να εξοικονομεί χρήματα. Στον τομέα αυτό, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο, η οικονομία είναι μια καθαρά πολιτική επιστήμη. Περισσότερο πολιτική παρά επιστήμη...

Δεν θα πρέπει να δραματοποιούμε την κατάσταση χρησιμοποιώντας απλοποιημένους δείκτες, ούτε και να εφησυχάζουμε βλέποντας ότι κάποιοι άλλοι βρίσκονται σε χειρότερη θέση. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ολόκληρη η Δύση έχει εισέλθει σε μια επικίνδυνη ζώνη, όπου κράτος και αγορά μετρούν τις δυνάμεις τους, διερωτώμενοι ποιος από τους δύο θα καταφέρει το πρώτο χτύπημα.

Για να αποφύγουμε μια τέτοια έκβαση, θα πρέπει να ακολουθήσουμε μια στρατηγική η οποία είναι πολύ φιλόδοξη, σχεδόν αδύνατον να υλοποιηθεί και που δύσκολα θα περιληφθεί στην ημερήσια διάταξη των κυριότερων κρατών.

Αρχικά, θα πρέπει να καταλάβουμε και να καταστήσουμε σαφές σε όλους ότι το χειρότερο μπορεί να συμβεί, ότι ο κόσμος βρίσκεται στο χείλος του γκρεμού, ότι το δημόσιο χρέος απορρέει από τη δυσκολία να αυξήσουμε τα έσοδα με τον ίδιο ρυθμό που αυξάνονται οι δαπάνες. Πιο συγκεκριμένα, δείχνει πόσο απρόθυμοι είναι οι λαοί να παραδεχτούν την αναπόφευκτη τάση για μεγαλύτερη συμμετοχή της κοινωνίας στις υπηρεσίες ασφάλισης και περίθαλψης. Μαρτυρά μια αδυναμία του κρά-

τους και την απουσία κοινωνικής συναίνεσης. Στη συνέχεια θα πρέπει να αξιολογήσουμε με σαφήνεια τις ευθύνες των μεν και των δε για το χρέος, ιδιαιτέρως τις ευθύνες του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Θα ήταν σκανδαλώδες να πρέπει να περικόψουμε τα κοινωνικά προγράμματα για να χρηματοδοτήσουμε τις απερισκεψίες των τραπεζιτών. Δεν θα πρέπει να υποκύψουμε στην αυταπάτη της «αποανάπτυξης», που θα αύξανε το βάρος του χρέους και θα μείωνε την αγοραστική δύναμη των μελλοντικών γενεών. Θα πρέπει ακόμα να γνωρίζουμε σε βάθος τις συμπεριφορές, τις στρατηγικές και τους προβληματισμούς των πιστωτών. Το τελευταίο σημείο είναι απαραίτητο, καθώς το κράτος θα μπορέσει να επιβιώσει μέσω της κατανόησης των αγορών.

Θα πρέπει επίσης να προετοιμαστούμε, ειδικά στη Γαλλία, να κάνουμε μεγάλη οικονομία, να αυξήσουμε αισθητά τη φορολογία και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, ακόμα και να επιτρέψουμε την ύπαρξη ενός κάποιου πληθωρισμού.

Όσο οδυνηρά και αν είναι αυτά τα μέτρα, είναι αναπόφευκτα – εκτός και αν σημειωθεί ταχεία επάνοδος σε έντονη ανάπτυξη, γεγονός μάλλον απίθανο βραχυπρόθεσμα, ή εάν υπάρξει μια τελείως διαφορετική διοικητική οργάνωση της χώρας, κάτι που είναι ακόμα πιο απίθανο.

Για να αποκτήσουμε πραγματικά περιθώρια ελιγμού, θα πρέπει να καταρτίσουμε τους δημόσιους προϋπολογισμούς κατά τέτοιον τρόπο ώστε να δημιουργείται επαρκές πλεόνασμα και έτσι να επαναφέρουμε το χρέος σε ανεκτά επίπεδα, διατηρώντας τη ρευστότητα και τη φερεγγυότητα του κράτους και επιτρέποντας την τήρηση των υποσχέσεων προς τη σημερινή γενιά για τις συντάξεις της και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών. Επιπλέον, θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι το δημόσιο χρέος χρηματοδοτεί μόνο μελλοντικές δαπάνες, δηλαδή επενδύσεις σε υποδομές, υλικές ή άυλες, που είναι φορείς μιας νέας ανάπτυξης.

Η πραγματική λύση στην κρίση χρέους είναι η ανάπτυξη, η οποία

προϋποθέτει ανταγωνιστικές επενδύσεις, που με τη σειρά τους απαιτούν δημόσιες υποδομές. Συνεπώς, η εξάλειψη του κακού χρέους προϋποθέτει την ανάπτυξη του καλού χρέους.

Εάν δεν ληφθεί κανένα σοβαρό μέτρο προς αυτή την κατεύθυνση, το δημόσιο χρέος θα συνεχίσει να αυξάνεται, με αποτέλεσμα να πρέπει να δημιουργηθεί ένα εθνικό ταμείο απόσβεσης που θα καταλείψει το βάρος του χρέους σε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, παραδείγματος χάρη σε διάστημα πενήντα ετών. Η εξέλιξη αυτή θα ισοδυναμούσε με χρεοστάσιο, με όλες τις αρνητικές επιπτώσεις που συνεπάγεται, και θα αποτελούσε μια ακραία λύση.

Οι προαναφερθείσες μεταρρυθμίσεις θα επιβληθούν ούτως ή άλλως μετά την επόμενη σοβαρή κρίση, την οποία θα μπορούσαν να έχουν αποτρέψει. Αυτό συνέβη το 1944, όταν τελικά επιτελέσαμε τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις και δημιουργήσαμε τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα τα οποία κάποιοι ονειρεύονταν από το 1920.

Το μέλλον εξαρτάται από την τροπή που θα πάρει η σχετική πολιτική συζήτηση. Η τελευταία θα πρέπει να θέσει το ζήτημα του δημοσίου χρέους στην πρώτη θέση των θεμάτων που απασχολούν τους πολίτες, εντάσσοντάς το στο πραγματικό του πλαίσιο: στη θέση που κατέχει η έννοια του συνόλου σε κοινωνίες που δίνουν μεγάλη σημασία στην ατομική ελευθερία. Συνεπώς, εναπόκειται στους εκλογείς, ως άμεση προτεραιότητα, να μην αφήσουν το κράτος στα χέρια εκείνων που σκέφτονται και ενεργούν σαν να μην έπρεπε να λογοδοτήσουν ποτέ για τις πράξεις τους στις μελλοντικές γενεές.

Κεφάλαιο Ι

Η γένεση του δημοσίου χρέους

Ανέκαθεν, ανεξαρτήτως νομιμότητας, οι κατέχοντες την εξουσία σφετερίζονταν τη γη, τις γυναίκες και τα πλούτη των γύρω τους προκειμένου να συσσωρεύσουν πλεονάσματα, να χρηματοδοτήσουν στρατούς, να εδραιώσουν την κυριαρχία τους. Κατά αυτό τον τρόπο ανέρχονται, και στη συνέχεια παραμένουν, στην εξουσία, γίνονται δηλαδή κύριοι του περιβάλλοντός τους. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούν την πίστη, πείθοντας τους πιστούς ότι οι προσφορές τους θα τους εξασφαλίσουν ειρήνη με τα θεία. Χρησιμοποιούν το φόβο, λεηλατώντας ή επιβάλλοντας φόρους στους υπηκόους τους. Χρησιμοποιούν τη λογική, προσφέροντας ως αντάλλαγμα προστασία και ασφάλεια στους συμπολίτες τους. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να ασκήσουν –ή να απειλήσουν ότι θα ασκήσουν– τη δύναμή τους προκειμένου να διασφαλίσουν τα προνόμιά τους.

Προσφάτως στην ανθρώπινη ιστορία, οι ασκούντες την εξουσία δεσμεύτηκαν να επιστρέψουν ορισμένους από αυτούς τους πόρους σε αυτούς στους οποίους ανήκαν, ορισμένες φορές μάλιστα εντόκως, αφού τους είχαν χρησιμοποιήσει: αυτό είναι το δημόσιο δάνειο. Τα δάνεια αυτά σωρευτικά δημιουργούν το δημόσιο χρέος.

ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΧΡΕΟΣ

Αντλώντας τη νομιμοποίησή τους από τη δύναμη, οι πρώτοι ηγεμόνες, όταν δεν μπορούσαν να εισπράξουν αρκετούς φόρους ή να πάρουν αρκετά λάφυρα, δανείζονταν αρχικά από τους ναούς, που δέχονταν τις θυσίες και τις προσφορές των πιστών. Τα χρέη αυτών των ηγεμόνων ήταν προσωπικά και δεν μεταβιβάζονταν στους κληρονόμους ή τους διαδόχους τους. Όπως και οι φόροι, χρησιμοποιούνταν μόνο για τη χρηματοδότηση πολέμων και για τις απολαύσεις του ηγεμόνα.

Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα από πότε χρονολογείται το φαινόμενο αυτό. Ίσως ξεκίνησε στη Μεσοποταμία, όπου υπήρχαν τράπεζες τουλάχιστον από τον 6ο αιώνα π.Χ., όπως η τράπεζα του οίκου Εγκιμπί στη Βαβυλώνα και του οίκου Μουρασού στη Νιππούρ, οι οποίες δάνειζαν με τόκο χρήματα και σπόρους. Ίσως στο Βασίλειο του Ισραήλ, τον καιρό του Σολομώντα, ή αργότερα, όταν η Πεντάτευχος επέτρεψε απρόθυμα τον έντοκο δανεισμό. Ίσως πάλι ξεκίνησε στην Αθήνα, όπου αναπτύχθηκαν τα ναυτιλιακά δάνεια.

Ωστόσο, η πρώτη περίπτωση καταγεγραμμένης δημόσιας δανειακής πράξης που γνωρίζουμε εντοπίζεται στην Ελλάδα. Τον 5ο αιώνα π.Χ., οι κυβερνώντες της Σπάρτης και πολλών άλλων συμμαχικών πόλεωνκρατών, ελλείψει χρημάτων όταν το 431 π.Χ. ξέσπασε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος που τους έφερε αντιμέτωπους με την Αθήνα, δανείστηκαν άτοκα πόρους που δεν μπορούσαν να καταλάβουν: τις αποταμιεύσεις των ιερών της Ολυμπίας και των Δελφών, που προορίζονταν θεωρητικά για τις τελετές και τη συντήρηση των ιερών χώρων. Στο αντίπαλο στρατόπεδο, η Αθήνα, η οποία σταδιακά καταστρεφόταν από αυτό τον πόλεμο, έπρεπε και εκείνη να δανειστεί από τους ναούς. Έτσι, από το 426 π.Χ. έως το 422 π.Χ., οι υπεύθυνοι της πόλης συνήψαν τρία δάνεια με τους ιερείς των ναών της Αθηνάς Πολιάδος, της Αθηνάς Νίκης και